

آتشِ آبِ سوز

(مجموعه مقالات دربارهٔ عطار)

دکتر رضا اشرف زاده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مندرجات

مقدمه.....	۵
قدیمترین ترکیب بند در ستایش بارگاه ثامن الائمه علیه السلام	۹
امامی هروی، شیعه علی علیه السلام و مداح خاندان رسالت.....	۱۷
۱- کاربرد آیات و روایات در شعر عطار نیشابوری.....	۲۵
۲- از سایه تا خورشید.....	۳۳
۳- شیخ صنعان.....	۴۵
۴- پیر اسرار و عالم صوفی.....	۵۷
۵- پیر اسرار و رند نیشابور.....	۷۱
۶- جلوه خضر علیه السلام در آثار عطار نیشابوری.....	۹۳
۷- افسانه آب حیات.....	۱۰۵
۸- قلندر: جای باش قلندریان در آثار عطار نیشابوری.....	۱۱۷
۹- «بی سرنامه» منسوب به عطار نیشابوری.....	۱۳۱
۱۰- آیا این پنج قصیده از عطار نیشابوری است؟.....	۱۳۵
۱۱- کندوکاو در مشکلات متون ادبی و علمی.....	۱۴۷
۱۲- کندوکاو در مشکلات متون ادبی.....	۱۵۵

سرشناسه	اشرف زاده، رضا، ۱۳۳۶ -
عنوان و پدیدآور	آتش آب‌سوز (مجموعه مقالات درباره عطار) / رضا اشرف‌زاده؛ ویراستار حمیدرضا نگهبان.
مشخصات نشر	مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	۱۶۰ ص.
فروست	آستان قدس رضوی، شرکت به نشر؛ ۸۲۱
شابک	5 - 0763 - 02 - 964 - 978
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	عطار، محمد بن ابراهیم، ۹۵۳۷ - ۹۶۲۷ ق. -- نقد و تفسیر.
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۶ ق. -- تاریخ و نقد.
موضوع	شعر عرفانی -- قرن ۶ ق. -- تاریخ و نقد.
شناسه افزوده	آستان قدس رضوی، شرکت به نشر.
رده‌بندی کنگره	۱۳۸۶ آ ۵ الف / ۵۰۵۵ PIR
رده‌بندی دیویی	۲۳ / ۸ فا
شماره کتابخانه ملی	۱۰۳۰۶۳۷

۸۲۱

آتش آب‌سوز (مجموعه مقالات درباره عطار نیشابوری)

دکتر رضا اشرف‌زاده

ویراسته حمیدرضا نگهبان

چاپ اول / ۱۳۸۶

۱۰۰۰ نسخه / وزیری

چاپ: معید

شابک: ۵ - ۰۷۶۳ - ۰۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

حق چاپ محفوظ است.

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

دفتر مرکزی: مشهد، ص. پ ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹، تلفن ۸۵۱۱۱۳۶-۷، نمابر ۸۵۱۵۵۶۰

دفتر تهران: ۸۸۹۶۰۶۲۰، ۸۸۹۶۲۳۰۱، نمابر ۸۸۹۶۵۹۸۲

آدرس اینترنتی: www.behnashr.com پست الکترونیک: publishing@behnashr.com

اگر در عشق می‌باید کمال
بباید گشت دائم در سه حالت
یکی اشک و دوم آتش، سوم خون
اگر آبی از این سه پرده بیرون
درون پرده معشوق دهد بار
وگرنه بس که معشوق نهد خار
الهی‌نامه/۲۵۹

مقدمه

اصولاً پایه و مایه عرفان اسلامی، زهد اسلامی است و قرآن و احادیث و روایات، و بر همین اساس این عرفان بسیار پویا، متحرک و به قول اروپاییان «دیالکتیکی» است و فرق اساسی آن با اخلاق نیز در همین است؛ زیرا اخلاق، بایدها و نبایدهایی است که یک جامعه یا یک ملت باید به آن تمسک جوید و رعایت کند. این بایدها و نبایدها از نقطه‌ای آغاز می‌شود و به نقطه‌ای پایان می‌پذیرد و کسی که موازین آن حدود را رعایت کرده باشد، متخلق به اخلاق آن جامعه یا ملت می‌شود. اما عرفان، از آن جاکه از شناخت خود آغاز می‌گردد و به سوی شناخت خدا پیش می‌رود، هیچ‌گاه ایستایی و توقفی ندارد و پیوسته در حال سیر درونی است تا بتواند به دلخواه برسد. در عرفان اسلامی و در ایران، عارفان بلندآوازه‌ای چون بایزید بسطامی و ابوسعید ابی‌الخیر و خواجه‌عبدالله انصاری، و شاعران عارفی چون سنایی و عطار و مولوی و حافظ ظهور کرده‌اند که

عاشقانه راه رسیدن به دوست را پیموده و در این راه سربازی و سراندازی کرده‌اند.

عطار نیشابوری، از طرفی در عرفان خویش به قرآن و حدیث توجه بسیار داشته و زیربنای عرفان خود را حکمت یثرب قرار داده است و از حکمت یونان بی‌زاری جسته، که:

«کای کفر این جا بحق المعرفه دوست تر دارم ز «فای فلسفه

و از زندگی پیامبران عظام نکته‌ها فرا گرفته و چه به صورت حکایت و داستان، و چه به صورت تلمیح و اشاره در آثار خود آورده است.

و از طرف دیگر پرتو عرفان پرتوان شیخ ابوسعید ابی‌الخیر را - که عرفانی ذوقی، پویا و ذوق‌انگیز است - به عرفان خویش انداخته و از «دم بوسعید» «دولت» خود را یافته است که:

از دم بوسعید می‌دانم دولتی کاین زمان همی یابم

عطار نیشابوری، از آن‌گونه عارفانی است که نور هدایت خود را - با همه اختلاف مذهبی که دارد - از خاندان رسول خدا می‌داند و حتی کسی را که به محمد ﷺ و خاندان او ایمان ندارد، مسلمان نمی‌شناسد.* و هم اوست که بر پاره‌های جگر برآمده آن «حسن سیرت» اشک می‌ریزد و کشنده «جگر گوشه» محمد مصطفی و علی مرتضی را نفرین می‌فرستد و او را کافر می‌خواند و خود را «سگ هندوی» او - امام حسین ﷺ - می‌داند و می‌سراید:

کاشکی ای من سگ هندوی او کمتین سگ بودمی در کوی او
یا از این تشویر آبی گشتمی بر جگر او را شرابی گشتمی

مصیبت‌نامه

هم اوست که امام حسن ﷺ و امام حسین ﷺ را امیرالمؤمنین می‌خواند و امام حسین ﷺ را پدر نه معصوم می‌داند و باب اول تذکرة الاولیاء خود را به ذکر جعفر صادق - رضی الله عنه - اختصاص می‌دهد.

اوست که در آثارش روایت «اقضاکم علی ﷺ» را با فخر می‌آورد و تنهایی علی ﷺ را با حکایت «راز دل گفتن علی ﷺ در چاه» در کتاب رمزآمیز خویش - منطق الطیر - فریاد می‌زند.

عرفان عطار نیشابوری، تازیانه سلوک نام گرفته است، یعنی او کلمات آتشین خود را، چونان شلاقی بر گردۀ راهروان راه خدا می‌نوازد و آنها را پله پله تا ملاقات خدا راهبری می‌کند.

عارفان زمان او و بعد از او، او را «پیر عارفان» نامیده‌اند و مولوی خود را شاگرد مکتب عطار می‌داند

و شیخ محمود شبستری با افتخار می‌سراید:

مرا از شاعری خود عار ناید که در صد قرن چون عطار ناید

این است عطار نیشابوری که اولین منظومهٔ رمزی عارفانه - منطق‌الطیر - را به عالم ادب و عرفان هدیه کرده است و در کتابهای دیگر خود - اسرارنامه، الهی‌نامه و مصیبت‌نامه - راه رسیدن به خود و خدا را نمایانده است.

دربارهٔ عطار نیشابوری تحقیقات کمتری - در مقایسه با کسانی چون مولوی و حافظ - صورت گرفته است؛ از این جهت، همان‌گونه که دیگران، زندگی او را در هاله‌ای از افسانه‌ها پوشانده‌اند، در این زمان نیز گفتگوها و چون و چراهایی - حتی دربارهٔ آثار او - وجود دارد که می‌طلبد محققان گرامی بیش از پیش به او و آثار او بپردازند.

این مجموعه، مشتمل است بر ۲ مقاله، که برای تیمین و تبرک و ملتجی شدن به بارگاه ثامن‌الائمه، خورشید خاوران، حضرت امام‌رضا (ع) در مقدمه آورده شده است و بعضی مقالات دیگر - که هر یک قبلاً در مجله‌ای یا نشریه‌ای به چاپ رسیده و در این جا گرد آمده است؛ وجه مشترک همهٔ آنها، پس از دو مقالهٔ اول، عطار نیشابوری است.

مقالهٔ «از سایه تا خورشید» که در کنگرهٔ جهانی عطار در سال ۷۴ به صورت سخنرانی عرضه شده بود و بعداً به چاپ رسید، نیز به جهت این‌که در دسترس دانشجویان عزیز قرار گیرد در این مجموعه نیز آورده شد.

هر یک از ترکیباتی که در دو مقالهٔ آخر آمده قابل تأمل بسیار است و گوشه‌ای از غنای زبانی این عارف بزرگوار را دربردارد.

لازم به ذکر است که اگر پافشاری و پایمردی آقای نگهبان نبود، شاید این مجموعه بدین صورت شکل نمی‌گرفت که در همین‌جا از این دوست فاضل و فرهیخته سپاسگزاری می‌نمایم.

دوم آذرماه ۱۳۸۵

مطابق با اول ذی‌قعدة ۱۴۲۷ هجری قمری

سالروز تولد حضرت

فاطمهٔ معصومه - علیهاالسلام -

دکتر رضا اشرف‌زاده